

TTÜ1918

Digitaalsüsteemid / Digital Systems

IAY0150 - 5 EAP 4 2-1-1 E S

<http://mini.pld.ttu.ee/~lrv/IAY0150/>

(Loogikasüntees / Logic Synthesis)

Peeter Ellervee

ICT-526

620 2258

511 3631

LRV@ati.ttu.ee

<http://www.ati.ttu.ee/~lrv/>

<http://mini.pld.ttu.ee/~lrv/>

Kursuse sisu

- **15 loengut (pluss varuajad)**
- **kaks kodutööd**
- **15 harjutust/praktikumi (pluss varuaeg)**
- **kirjalik eksam, eeldusteks esitatud kodutööd ja osalemine praktikumides (testid!)**
- **koondhinne – kodutööd 25% & 15%, praktikumid 30%, eksam 30%**

Loengud

- **Sissejuhatus**
  - **Digitaalsüsteemid, struktuur, disaini põhietapid. Loogikasüntees disaini-protsessis.**
  - **Diskreetse matemaatika põhielementide kordamine.**
  - **Graafiteooria alused. Graafide kasutamine digitaalsüsteemide realiseerimisel.**
  - **Boole funktsioonide esitusviisid ja teisendused. Juht- ja operatsiooniautomaat.**
- **Digitaalsüsteemide modelleerimine**
  - **Digitaalsüsteemide modelleerimise alused.**
  - **Riistvara kirjelduskeel VHDL – stiilid, testpink, süntees.**

- **Loogikafunktsioonide minimeerimine ja optimeerimine**
  - Loogikafunktsioonide süsteemi täpne ja heuristiline minimeerimine.
  - Andme-esitus, baasalgoritmid. Espresso.
  - Mitmetasemeline loogikafunktsioonide realiseerimine. Loogikavõrkgraaf (logic network) – teisendused ja optimeermismeetodid.
  - Viite mudel. Kriitiline signaalitee. Viite minimeerimine.
- **Juhtautomaadid**
  - Lõplik abstraktne automaat. Esitusvormid, klassifikatsioon, struktuur. Mäluelemendid.
  - Automaatide kodeerimine ja süntees.
  - Sümboolne minimeerimine ja kodeerimine. Kahendotsustusdigrammid (BDD).
  - Loogikavõrkgraafide kasutamine automaatide optimeerimisel. Ümberajastamine (retiming).
- **Digitaalsüsteemide realiseerimine**
  - Struktuuri optimeerimine. Digitaalsüsteemide testitavuse alused.
  - Asünkroonsed süsteemid. Füüsilise taseme projekteerimine.
- **Kodutööd**
  - Funktsioonide süsteemi minimeerimine. Mitmetasemeline realisatsioon. Modelleerimine.
  - Automaadi optimeerimine, realisatsioon ja modelleerimine.
  - Kodutööde näidislahendamine.

- **Harjutustunnid/praktikumid**

- 1 - Diskreetne matemaatika. Graafiteooria alused.
- 2 - Esimese kodutöö ülesanne.
- 3 - Loogikafunktsioonide teisendamine ja minimeerimine, tehnilised abivahendid.
- 4 - Loogikafunktsioonide süsteemi minimeerimine, espresso.
- 5 - Sissejuhatus VHDL-i. Kirjeldustasemed VHDL-s.
- 6 - Esimese kodutöö skeemi süntees ja realiseerimine FPGA-l.
- 7 - Mitmetasemeline loogikafunktsioonide minimeerimine/optimeerimine.
- 8 - Viite arvutamine ja optimeerimine.
- 9, 11, 12 - Miniprojekt – digitaalsüsteemi disain, süntees ja realiseerimine FPGA-l.
- 10 - Teise kodutöö ülesanne. Automaadi süntees.
- 13 - Ümberajastamine (retiming). Automaatide testitavuse alused.
- 14 - Teise kodutöö skeemi süntees ja realiseerimine FPGA-l.
- 15 - Trükkplaadi projekteerimine.

- **Eksam** (kirjalik)

- Paar teoreetilist küsimust ja mõned ülesanded
- Eksamieeldus – esitatud kodutööd, osalemine praktikumides

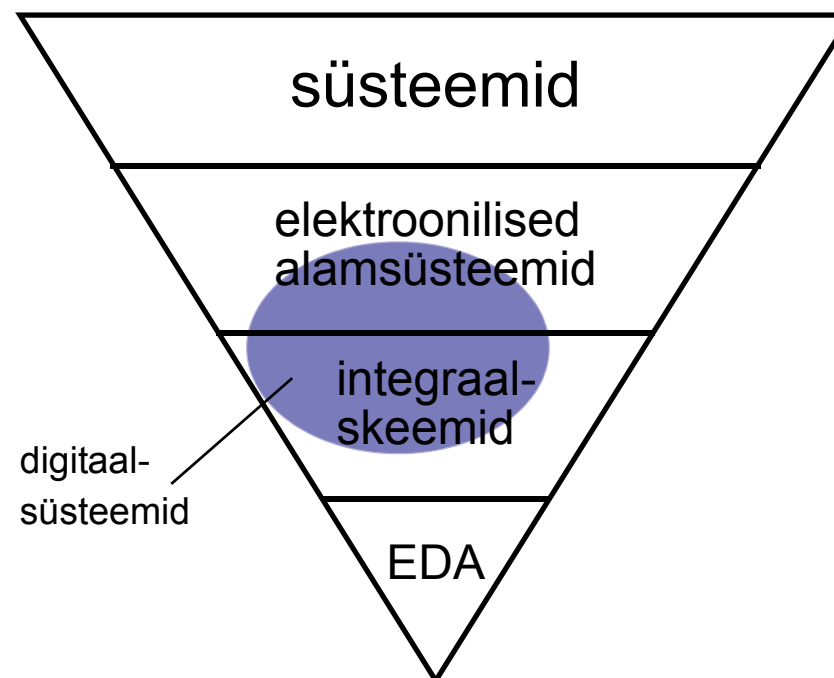

Digitaalsüsteemid

- **Süsteemid**
  - *NB! Piirid pole täpselt paigas...*
  - **Mehhaanikasüsteem** – liikumine
  - **Elektrisüsteem** – elektrienergia
  - **Elektroonikasüsteem** – infotöötlus
  - **Analoogsüsteem** – signaalide esitamine ja töötlus pidevate suurustena
signaalide väärtused: 0...5 V, -10...+10 mA, jne.
  - **Digitaalsüsteem** – signaalide esitamine ja töötlus diskreetsete suurustena
signaalide väärtused: 0/1, tõene/väär, true/false, high/low, jne.
- **Sardsüsteem (embedded system)**
  - Kaasajal peamiselt (hajutatud) digitaalsüsteem, mis sisaldab nii analoog-alamsüsteeme aga ka mehhaanilisi ja elektrilisi komponente
  - Suvaline digitaalsüsteem sisaldab alati analoog, elektrilisi ja mehhaanilisi komponente – nt. nivoomuundurid, toide, lülitid, ...
  - Küberfüüsikalised süsteemid – süsteem + keskkond, kasutajad, ...

Digitaalsüsteemid

- **Digitaalsüsteem**
  - digitaalne andmetöötlus
  - andmeosa, juhtosa, sisend/väljund
- **Primaarturud**
  - infosüsteemid
  - telekommunikatsioon
  - laiatarbe-elektronika
- **Sekundaarturud**
  - süsteemid (nt. transport)
  - tootmine (nt. robotid)
- **VLSI tehnoloogiate rakendused**
VLSI – Very Large Scale Integration

Automatiseeritud projekteerimine

- **Gordon Moore seadus (1965)**
- **Edusammud tehnoloogias**
  - väiksemad skeemid
  - suurem jõudlus
  - rohkem transistore kristallil
- **Suurem integratsiooniaste**
  - kompleksemad süsteemid
  - arvutusvõimsuse odavnemine
  - suurem töökindlus
- **Automatiseerimine võimaldab:**
  - uusimate tehnoloogiate kasutamist
  - vähendada projekteerimiskulutusi
  - kiirendada projekteerimist

Turg e. \$\$\$

- **Projekteerimise maksumus**
  - *projekteerimisaeg & kristallide tootmise hind*
  - *suured kapitalimahutused*
  - *pea-aegu võimatu parandada*
- **Muudatuste kõrge hind**
  - *suured tootmismahud rentaablimad*
  - *null-defekti on äärmiselt oluline*
  - *turusuundumuste järgimine oluline*
- **Hind pöördvõrdeline tootmismahuga**
  - *üldotstarbelised protsessorid - odav kuid pole alati kasutatav*
  - **ASIC (Application-Specific Integrated Circuits) – häälestamine vastavalt vajadusele (nt. telekommunikatsioon)**
  - *prototüübid – väljatöötuses on paindlikkus äärmiselt oluline*
  - *spetsrakendused (nt. sateliidid)*
- **Rekonfigureeritavus**
  - *paindlikud tooted, võimalus modifitseerida töötavat skeemi*

Miks kahendloogika?

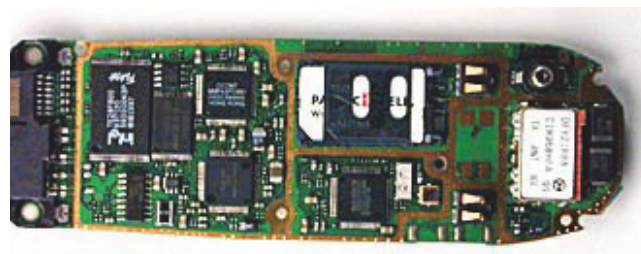
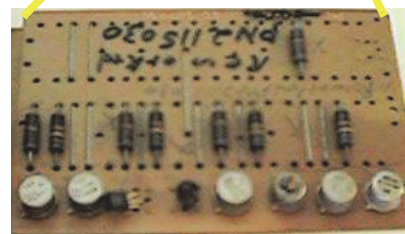
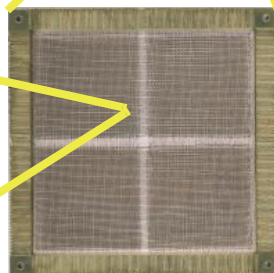
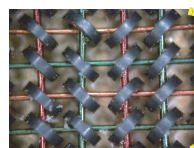
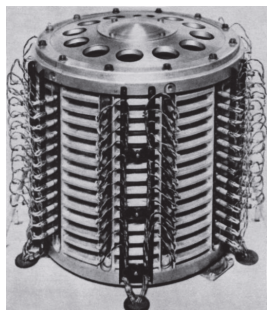
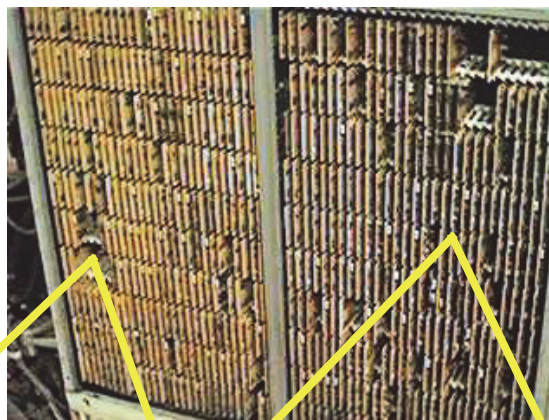
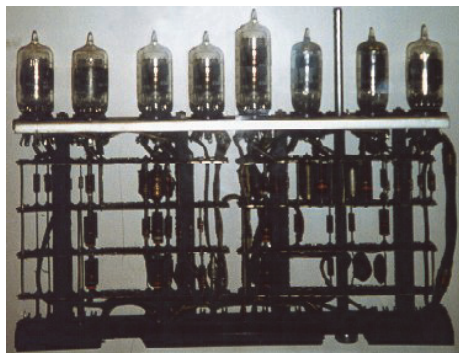
- **Digitaali eelised**
  - **Tulemuste korratavus**
    - samad sisendväärtused annavad alati sama tulemuse
    - analoog – temperatuur, toitepinge, vananemine, ...
  - **Projekteerimise lihtsus**
    - loogikafunktsioonid, optimeerimisalgoritmid
  - **Paindlikkus ja funktsionaalsus**
    - erinevad algoritmid, sama funktsionaalsus (võimsustarve, kiiruse, suuruse jne. erinevused)
  - **Programmeeritavus**
    - programmeerimiskeeled / riistvara kirjelduskeeled
  - **Töökiirus**
  - **Turu ja tehnoloogia areng**
    - ränikiipide/-tehnoloogia skaleeritavus/korratavus

Miks kahendloogika?

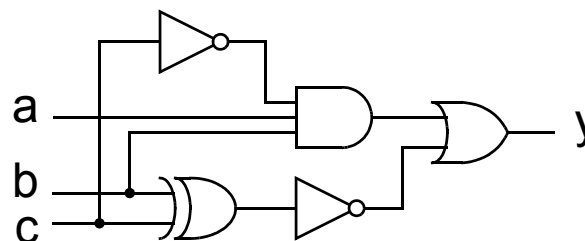
- **Analoogi eelised**
  - Differentiaalvõrrandite realiseerimine
  - Energeetiline efektiivsus
  - Kõrge töösagedus
- **Nivoo-loogika**
  - Kindel pingevahemik (vooluvahemik) – 0: $<0,8V$, 1: $>3,8V$
- **Mitmevalentne loogika**
  - Rohkem kui kaks diskreetset väärtust
  - Suurem infotihedus – nt. 4- ja 16-valentsed mälud
  - Boole'i algebra edasiarendus
    - funktsioonide süsteemi minimeerimine

Digitaalsüsteemide realiseerimine – ajalugu ja tänapäev

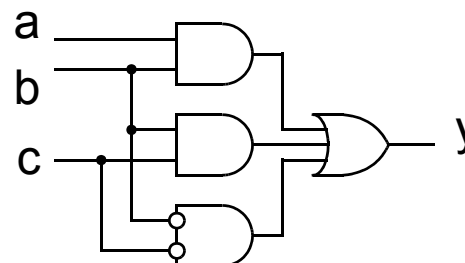

Algoritmist skeemini

- **Peatuspunkt / sünkroniseerimine**
  - olek (automaadi olek)
  - mäluolemendid
  - takteerimine
- **Funktsioon**
  - $y = \overline{(b \oplus c)} + a b \bar{c}$
- **Normaalkuju**
  - $y = a b + b c + \bar{b} \bar{c}$
- **Tõeväärtustabel**

abc	y
000	1
001	0
010	0
011	1
100	1
101	0
110	1
111	1

Algoritmist skeemini (2)

- Lähteandmed**

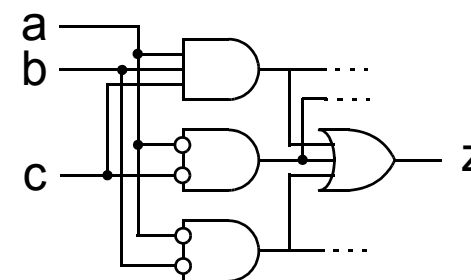
- $x(a,b,c) = \bar{a}\bar{b}\bar{c} + \bar{a}b\bar{c} + \bar{a}bc + abc$
- $y(a,b,c) = \bar{a}\bar{b}c + \bar{a}b\bar{c} + \bar{a}bc + a\bar{b}c$
- $z(a,b,c) = \bar{a}b\bar{c} + \bar{a}bc + a\bar{b}\bar{c} + abc$

abc	xyz
000	111
001	011
010	101
011	110
100	000
101	010
110	000
111	101

abc	xyz
-01	010
011	110
111	101
0-0	101
00-	011

- Lõpptulemus**

- $x(a,b,c) = \bar{a}bc + abc + \bar{a}\bar{c}$
- $y(a,b,c) = \bar{b}c + \bar{a}bc + \bar{a}\bar{b}$
- $z(a,b,c) = abc + \bar{a}\bar{c} + \bar{a}\bar{b}$

Algoritmist skeemini (3)

- Lõplik funktsioon**

$$j = a' + b + c'$$

$$k = c + d$$

$$q = a + b$$

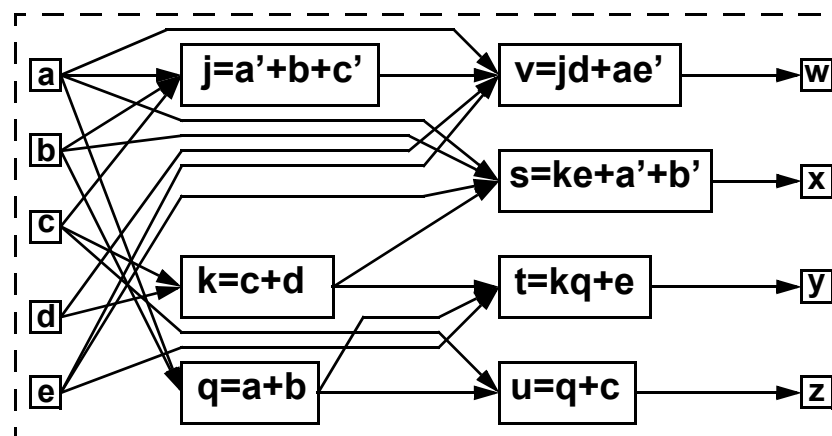
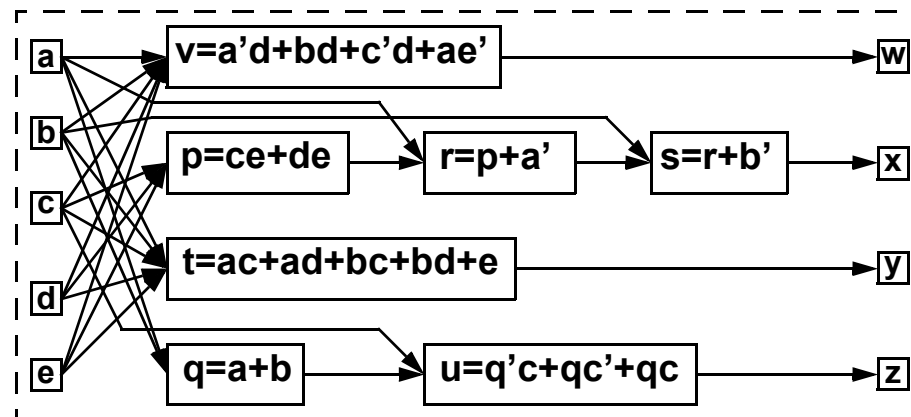
$$s = ke + a' + b'$$

$$t = q + c$$

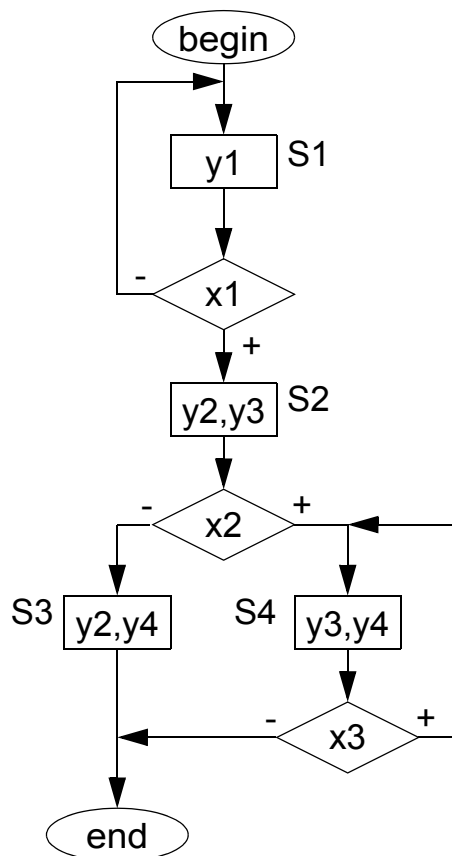
$$u = q + c$$

$$v = jd + ae'$$

- Funktsioone/loogikalülisid – 7 ja 7**
- Literaale – 33 ja 20**
- Viide – 3 ja 2 (sõlmi)**
- Viide – 9 ja 7 (sõlmi+literaale)**

Algoritmist skeemini (4)

i^t	s^t	q1 q0	s^{t+1}	q1 q0	o^t
$x1'$	S1	0 0	S1	0 0	y1
$x1$			S2		
$x2'$	S2	0 1	S3	1 1	y2,y3
$x2$			S4		
-	S3	1 1	S1	0 0	y2,y4
$x3'$	S4	1 0	S1	0 0	y3,y4
$x3$			S4		

- **Skeem**

- $n0 = \overline{q1}q0$

- $d1 = n0 + x3n1$

- $y1 = \overline{q1} \overline{q0}$

- $y3 = n0 + n1$

$$n1 = q1\overline{q0}$$

$$d0 = x1y1 + \overline{x2}n0$$

$$y2 = q0$$

$$y4 = q1$$

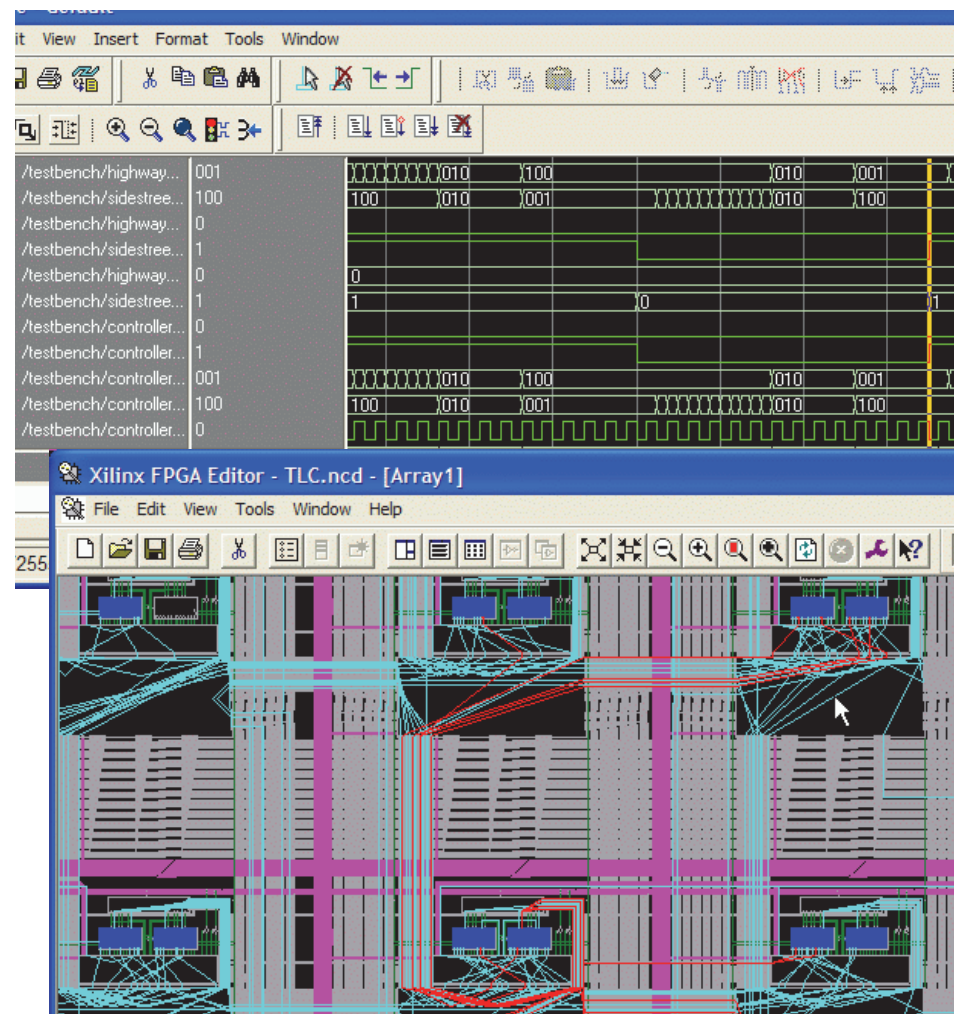

Projekteerimine tänapäeval

- Riistvara kirjelduskeel

```

--
-- Highway is green, sidestreet is red.
--
if sidestreet_car = NoCar then
  wait until sidestreet_car = Car;
end if;
-- Waiting for no more than 25 seconds ...
if highway_car = Car then
  wait until highway_car = NoCar for 25 sec;
end if;
-- ... and changing lights
highway_light <= GreenBlink;
wait for 3 sec;
highway_light <= Yellow;
sidestreet_light <= Yellow;
wait for 2 sec;
highway_light <= Red;
sidestreet_light <= Green;
  
```


Hulgad – Sets

- ***hulk on elementide (objektide) kogum*** [Georg Cantor, 1845-1918]
- ***hulk – set, element – element, member***
- **$x \in A$ – element x kuulub hulka A**
- **$|A|$, $N(A)$ – hulga võimsus (kardinaalsus / cardinality)**
  - lõplikud (finite) ja lõpmatud (infinite) hulgad
  - loenduvad (countable) hulgad
- **$P \subseteq Q$ – alamhulk (subset) – hulk P on hulga Q alamhulk kui iga hulga P element on ka hulga Q element**
- ühisosata (disjunktset) hulgad (disjoint sets)
- tühihulk (empty set) – $\emptyset$, universaalhulk (universal set) – I
- **2^A , $P(A)$ – astmehulk (potentshulk / power set) – hulga A kõigi alamhulkade hulk**

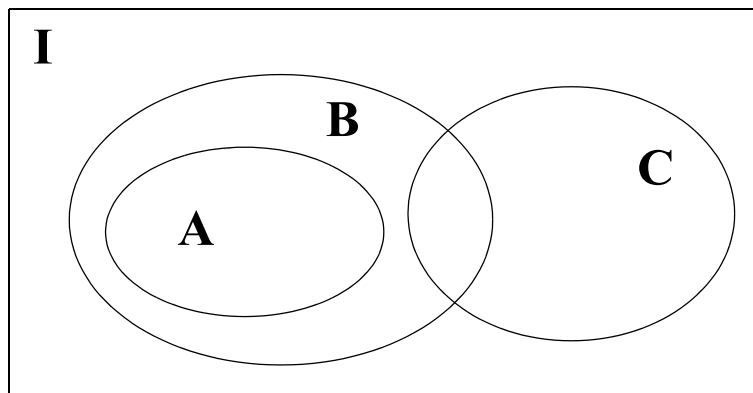

Tehted hulkadega

- $A \times B = \{ (a,b) \mid a \in A \ \& \ b \in B \}$ – otsekorrutis (Descartes'i korrutis, Cartesian product)
  - $(a_1, a_2), \langle a_1, a_2 \rangle$ - järjestatud paar (ordered pair, ordered 2-tuple)
- $A \cup B = \{ x \mid x \in A \vee x \in B \}$ – hulkade ühend (union)
- $A \cap B = \{ x \mid x \in A \ \& \ x \in B \}$ – hulkade ühisosa (lõige, intersection)
- $\bar{A} = \{ x \mid x \in I \ \& \ x \notin A \}$ – hulga täiend (complement, A^C)
- $A \setminus B = \{ x \mid x \in A \ \& \ x \notin B \}$ – hulkade vahe (difference, relative complement), $(\bar{A} = I \setminus A)$
- $A \Delta B = \{ x \mid (x \in A \ \& \ x \notin B) \vee (x \notin A \ \& \ x \in B) \}$ – hulkade sümmeetriline vahe

Venn'i diagramm

John Venn, 1834-1923

- $A \subseteq B$
- $A \cap C = \emptyset$
- $B \cap C \neq \emptyset$

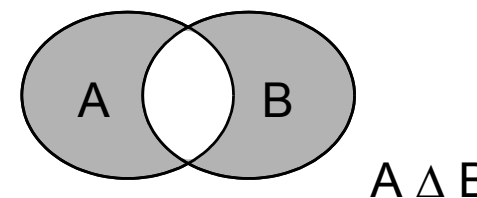
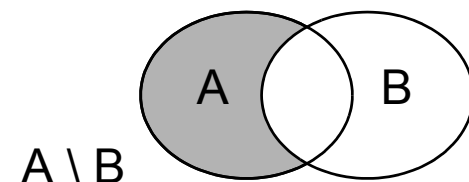
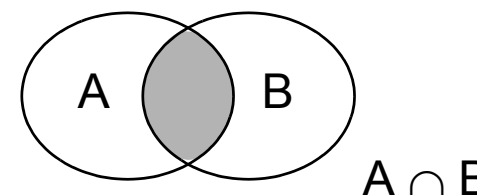
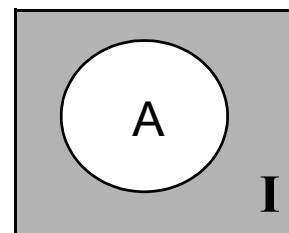
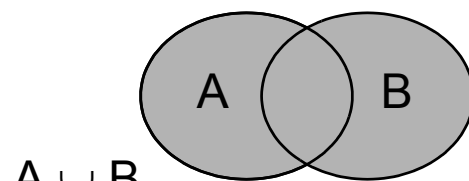
- $A \cup B$

- $A \cap B$

- $\bar{A}$

- $A \setminus B$

- $A \Delta B$

Operatsioonide omadused

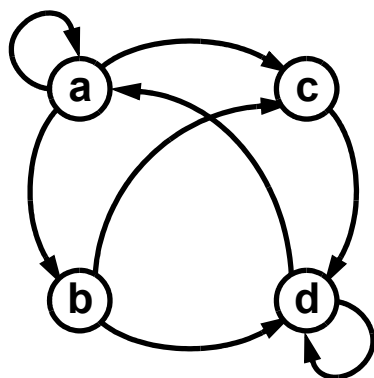
- **Kommutatiivsus (vahetuvus, commutativity)** $A \cup B = B \cup A$ $A \cap B = B \cap A$
- **Assotsiatiivsus (ühenduvus, associativity)**
- $A \cup (B \cup C) = (A \cup B) \cup C$ $A \cap (B \cap C) = (A \cap B) \cap C$
- **Distributiivsus (jaotuvus, distributivity)**
- $A \cup (B \cap C) = (A \cup B) \cap (A \cup C)$ $A \cap (B \cup C) = (A \cap B) \cup (A \cap C)$
- **De Morgani seadused**
 $\overline{A \cup B} = \overline{A} \cap \overline{B}$ $\overline{A \cap B} = \overline{A} \cup \overline{B}$
- **Idempotentsusseadus (idempotency)**
 $A \cap A = A \cup A = A$
- **Välistatud kolmanda seadused**
 $A \cup \overline{A} = I$ $A \cap \overline{A} = \emptyset$
- **Topelttäiendi seadus**
 $\overline{\overline{A}} = A$
- $A \cap \emptyset = \emptyset$ $A \cap I = A$ $A \cup \emptyset = A$ $A \cup I = I$
- **Neeldumisseadused**
- $A \cup (A \cap B) = A$ $A \cup (\overline{A} \cap B) = A \cup B$ $A \cap (A \cup B) = A$ $A \cap (\overline{A} \cup B) = A \cap B$
- **Kleepimisseadused** $(A \cap B) \cup (A \cap \overline{B}) = A$ $(A \cup B) \cap (A \cup \overline{B}) = A$
- $A \setminus B = A \cap \overline{B}$
- $A \Delta B = (A \setminus B) \cup (B \setminus A) = (A \cup B) \setminus (A \cap B)$

Vastavused – Functions (Relations)

- Antud 2 hulka A ja B ning reegel, kuidas hulka A elemendid on vastavuses φ hulga B elementidega – $\varphi \subseteq A \times B$ $\varphi : A \rightarrow B$

Binaarsuhted – Binary Relations

- Vastavuse φ erijuhtu, kus lähte- ja sihthulk langevad kokku – $D(\varphi) = R(\varphi) = A$
- Tähistus – $R \subseteq A \times A$
- Mugav interpreteerida suunatud graafina
  - hulga A elemendid vastavad tippudele
  - seosed elementide vahel vastavad kaartele
- Binaarmatriks (naabrusmatriks)

	a	b	c	d
a	1	1	1	0
b	0	0	1	1
c	0	0	0	1
d	1	0	0	1

Binaarsuhete R omadused

Näite-
graaf

- **Refleksiivsus (α_1)** – ($\forall a \in A [\langle a, a \rangle \in R]$) *ei*
- **Antirefleksiivsus (α_2)** – ($\forall a \in A [\langle a, a \rangle \notin R]$) *ei*
- **Suhe, mis ei täida nõudeid α_1 ega α_2 , on mitterefleksiivne** *jah*
- **Sümmeetria (α_3)** – ($\forall a, b \in A [\langle a, b \rangle \in R \rightarrow \langle b, a \rangle \in R]$), kus $a \neq b$ *ei*
- **Antisümmeetria (α_4)** – ($\forall a, b \in A [\langle a, b \rangle \in R \rightarrow \langle b, a \rangle \notin R]$), kus $a \neq b$ *jah*
- **Suhe, mis ei täida nõudeid α_3 ega α_4 , on mittesümmeetriline** *-*
- **Transitiivsus (α_5)** – ($\forall a, b, c \in A [(\langle a, b \rangle \in R \ \& \ \langle b, c \rangle \in R) \rightarrow \langle a, c \rangle \in R]$), kus $a \neq b, b \neq c, a \neq c$ *ei*
- **Antitransitiivsus (α_6)** – ($\forall a, b, c \in A [(\langle a, b \rangle \in R \ \& \ \langle b, c \rangle \in R) \rightarrow \langle a, c \rangle \notin R]$), kus $a \neq b, b \neq c, a \neq c$ *ei*
- **Suhe, mis ei täida nõudeid α_5 ega α_6 , on mittetransitiivne** *jah*

Boole'i algebra

- signatuur koosneb 2 binaarsest ja ühest unaarsest operatsioonist $(+, \cdot, \bar{})$
- $+$ ja $\cdot$ on kommutatiivsed, assotsiatiivsed, idempotentsed ning teineteise suhtes distributiivsed
- eksisteerivad elemendid 0 ja 1 nii, et $x \cdot \bar{x} = 0$ ning $x + \bar{x} = 1$
- **Näited**
  - $\{2^A, \cap, \cup, \bar{}\}$ – Cantori algebra
  - $\{(0,1)^n, \&, \vee, \bar{}\}$ – loogikaalgebra
- Kaks algebrat on isomorfseid ($A_1 = \langle M_1, S_1 \rangle \cong A_2 = \langle M_2, S_2 \rangle$), kui eksisteerib üksühene vastavus φ nii, et $\varphi: (M_1 \cup S_1) \leftrightarrow (M_2 \cup S_2)$, kus $f_i(m_{j_1}, \dots, m_{j_{k-1}}) = m_{j_k} \Leftrightarrow j(f_i)(j(m_{j_1}), \dots, j(m_{j_{k-1}})) = j(m_{j_k})$, $m_{j_l} \in M_1$, $j(m_{j_l}) \in M_2$, $f_i \in S_1$, $j(f_i) \in S_2$

Cantori algebra ja loogikaalgebra on isomorfseid

Loogikafunktsioonid

- $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$, kus
  - nii argumendid kui funktsiooni väärtus kuuluvad hulka $\{0,1\}$
  - iga loogikafunktsiooni võib esitada tõeväärtustabelina
- Erinevate loogikafunktsioonide $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ arv K on 2^{2^n}
  - $n=1 \rightarrow K=4$
  - $n=2 \rightarrow K=16$
  - $n=3 \rightarrow K=256$
  - $n=4 \rightarrow K=65536$
  - $n=5 \rightarrow K=4,3 \cdot 10^9$

Kõikvõimalikud kahe muutuja funktsioonid $f(x_1, x_2)$

a	b	f_0	f_1	f_2	f_3	f_4	f_5	f_6	f_7	f_8	f_9	f_{10}	f_{11}	f_{12}	f_{13}	f_{14}	f_{15}
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1
0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1
1	0	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1
1	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1

f_0 – konstant 0

f_2 – implikatsiooni eitus $\overline{a \rightarrow b}$

f_4 – pöördimplikatsiooni eitus $\overline{b \rightarrow a}$

f_6 – summa mooduliga 2, $a \oplus b$

f_8 – Pierce'i funktsioon, $\overline{a \vee b}$ ehk $a | b$

f_{10} – argumendi inversioon $\overline{b}$

f_{12} – argumendi inversioon $\overline{a}$

f_{14} – Shefferi funktsioon, $\overline{a \& b}$ ehk $a \downarrow b$

f_1 – konjunktsioon, $a \& b$ ehk $a \cdot b$ ehk ab

f_3 – argumendi a väärtus

f_5 – argumendi b väärtus

f_7 – disjunktsioon, $a \vee b$ ehk $a + b$

f_9 – samaväärsusfunktsioon, $a \leftrightarrow b$

f_{11} – pöördimplikatsioon $b \rightarrow a$

f_{13} – implikatsioon $a \rightarrow b$

f_{15} – konstant 1

- Üldlevinud prioriteetid – $\overline{}$, $\&$, $\vee$, $\rightarrow$, $\leftrightarrow$

Loogika põhiseadused

- Idempotentsus – $a \& a = a$ $a + a = a$
- Kommutatiivsus – $a \& b = b \& a$ $a + b = b + a$
- Assotsiatiivsus – $(a \& b) \& c = a \& (b \& c)$ $(a + b) + c = a + (b + c)$
- Distributiivsus – $a \& (b + c) = (a \& b) + (a \& c)$ $a + (b \& c) = (a + b) \& (a + c)$
- Topelteilus – $\overline{\overline{a}} = a$
- De Morgan – $\overline{a \& b} = \overline{a} + \overline{b}$ $\overline{a + b} = \overline{a} \& \overline{b}$
- Kleepimine – $(a \& b) + (a \& \overline{b}) = a$ $(a + b) \& (a + \overline{b}) = a$
- Neeldumine – $a + (a \& b) = a$ $a \& (a + b) = a$ $a + (\overline{a} \& b) = a + b$ $a \& (\overline{a} + b) = a \& b$
- Konstandid – $a + \overline{a} = 1$ $a \& \overline{a} = 0$ $a \& 0 = 0$ $a + 0 = a$ $a \& 1 = a$ $a + 1 = 1$
- Lisateisendusid – $a \rightarrow b = \overline{a} + b$ $a \oplus b = (a \& \overline{b}) + (\overline{a} \& b)$ $a \leftrightarrow b = (a \& b) + (\overline{a} \& \overline{b})$

Normaalkujud

- **Kanoonilised standardised esitusvalemid – normaalkujud**
  - **Disjunkttiivne normaalkuju (DNK, DNF) – elemantaarkonjunktsioonide disjunktsioon**
    - Elemantaarkonjunktsioon koosneb argumentide ja/või nende inversioonide konjunktsioonist
  - **Konjunktiivne normaalkuju (KNK, CNF) – elemantaardisjunktsioonide konjunktsioon**
    - Elemantaardisjunktsioon koosneb argumentide ja/või nende inversioonide disjunktsioonist
  - Iga funktsioon on esitatav DNK ja KNK kujul, kuid mitte üheselt
- **Täielik DNK (TDNK, CDNF) – iga elemantaarkonjunktsiooni pikkus on n (st. iga elemantaarkonjunktsioon sisaldab funktsiooni kõiki argumente)**
- **Täielik KNK (TKNK, CCNF) – iga elemantaardisjunktsiooni pikkus on n (st. iga elemantaardisjunktsioon sisaldab funktsiooni kõiki argumente)**
- **Igal funktsioonil on täpselt üks TDNK ja üks TKNK**

Esitusviisid

- Funktsioon – $f = (a \leftrightarrow c) + b = (\bar{a} \bar{c}) + (a \& c) + b$

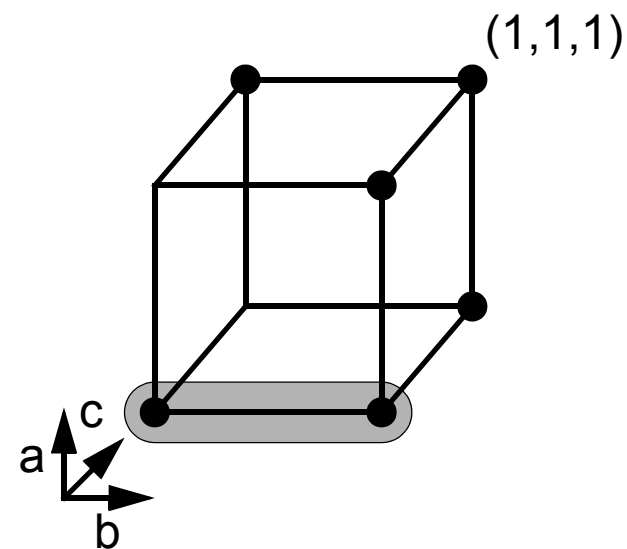
tõeväärtustabel

a	b	c	f
0	0	0	1
0	0	1	0
0	1	0	1
0	1	1	1
1	0	0	0
1	0	1	1
1	1	0	1
1	1	1	1

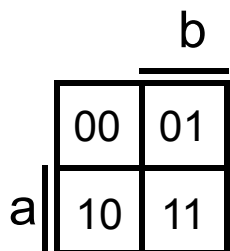
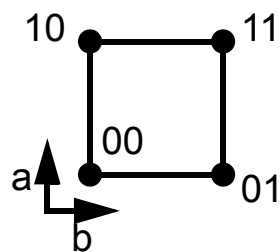
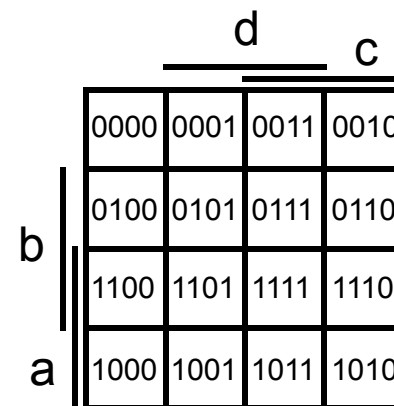
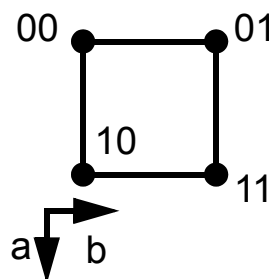
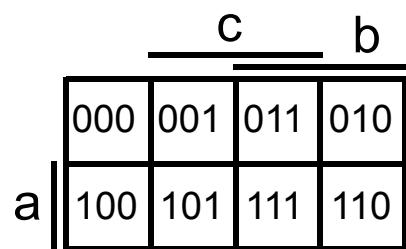
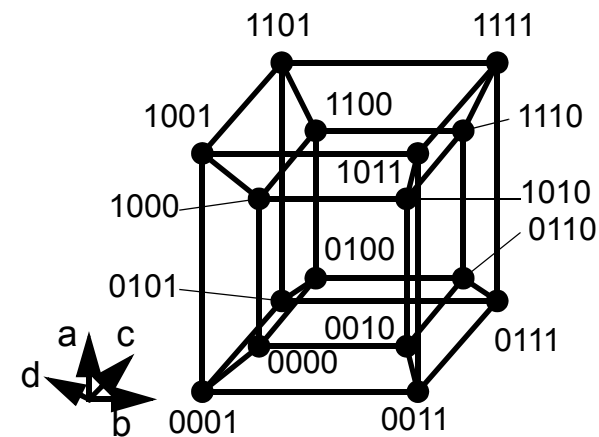
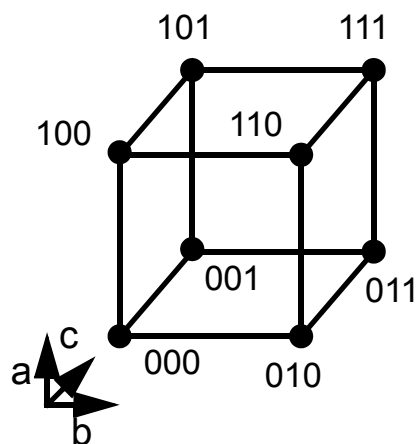
Karnaugh' kaart

	$\bar{b}$		b	
$\bar{a}$	0	1	0	1
0	1	1	0	1
1	0	1	1	1

hüper-kuup

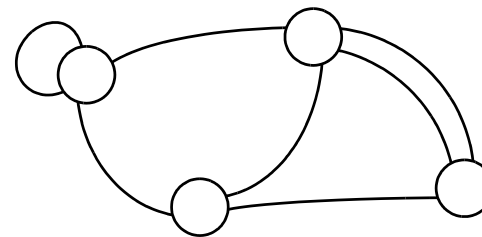
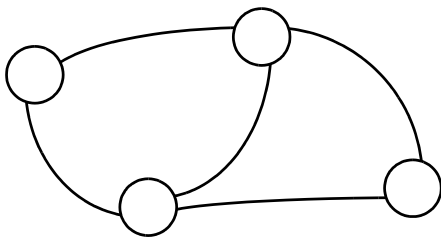
Esitusviisid

 $\equiv$

 $\leftrightarrow$

 $\equiv$

 $\equiv$

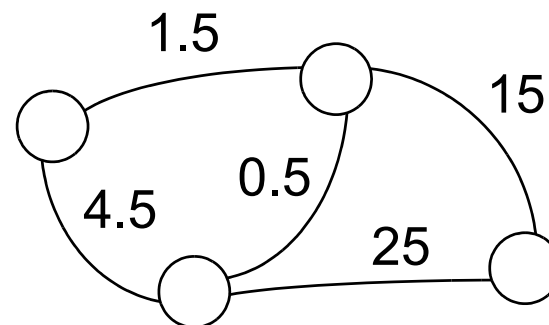
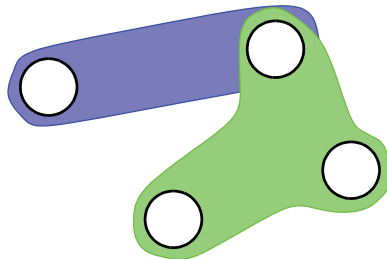
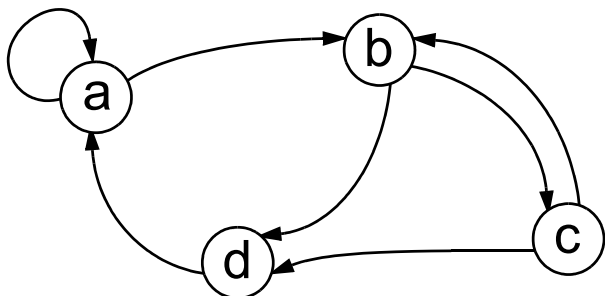

Graafid – Graphs

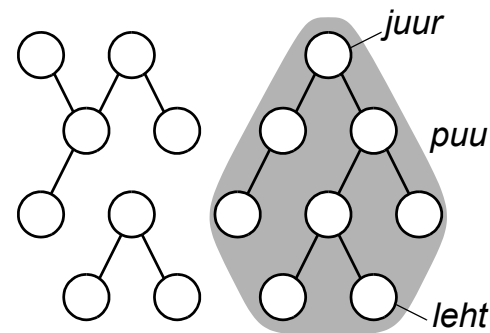
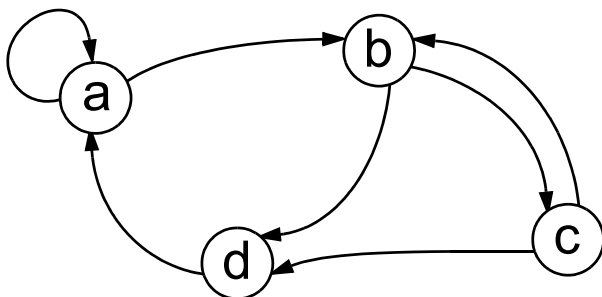
- Leonhard Euler (1707-1783), praktiliselt alles 1930. alates
- **Graaf (graph) – $G=(V,E)$**
  - $v_i \in V$ – sõlmede hulk [node, vertex (pl. vertices)]
  - $e_n = \langle v_i, v_j \rangle \in E$ – servade/kaarte hulk [edge]
- **Silmus (loop)** – serv sõlmest iseendale
- **Multigraaf (multigraph)** – rohkem kui üks serv kahe sõlme vahel (mitmikserv / multpile edge)
- **Lihne graaf (simple graph)** – puuduvad nii silmused kui ka mitmikservad

- **Orienteerimata graaf** (undirected graph) – sümmeetriline
- **Orienteeritud graaf** (suunatud graaf, directed graaf) – antisümmeetriline (servad)
- **Sõlme aste** (degree) – sõlmelega seotud kaarte arv
- **Hüpergraaf** (hypergraph) – iga servaga võib olla seotud rohkem kui kaks sõlme
- **Kaalatud graaf** (weighted graph, network) – reaalarv seostatud servaga (sõlmelega)

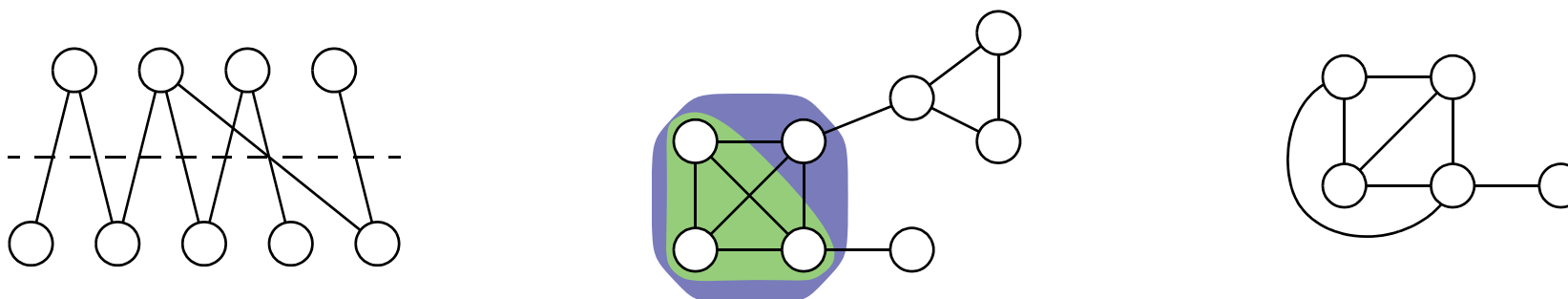

- **Käik (walk)** - sõlmede ja servade jada – (a, <a,a>, a, <a,b>, b, <b,c>, c, <c,b>, b, <b,c>, c)
- **Rada (trail)** - käik erinevate servadega – (a, <a,a>, a, <a,b>, b, <b,c>, c)
- **Tee (path)** - rada erinevate sõlmedega – (a, <a,b>, b, <b,c>, c, <c,d>, d)
- **Tsükkel (cycle)** - suletud käik erinevate sõlmedega – (a, <a,b>, b, <b,d>, d, <d,a>)
- **Sidus graaf (connected graph)** - $\forall v_i, v_j \in N \exists path(v_i, v_j)$,
- **Mets (forest) / atsükliline graaf (acyclic graph)** – graaf ilma tsükliteta
- **Puu (tree)** – sidus atsükliline graaf – juur (root) & leht (leaf/leaves)

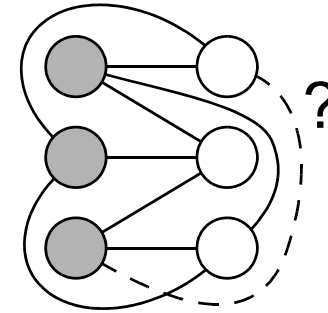
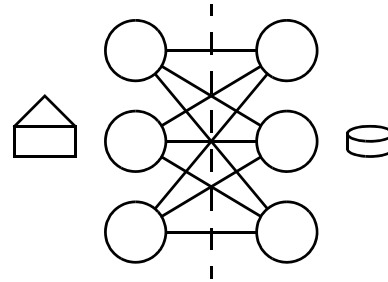
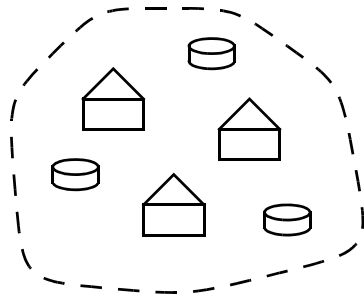

- **Täielik graaf (complete graph)** – iga kahe sõlme vahel on kaar
- **Bikromaatiline graaf (bipartite graph)** – sõlmed on võimalik jagada kahte rühma selliselt, et iga serva üks ottest on ühes ja teine ottest on teises sõlmede rühmas
- **Graafi täiend (complement)** – $G^{-1}=(V,E^{-1})$, e. $E^{-1}=\{ \langle v_i,v_j \rangle \mid \langle v_i,v_j \rangle \notin E \}$
- **Alamgraaf (subgraph)** – $G_S=(V_S,E_S)$, $V_S \subseteq V$ & $E_S \subseteq E$
- **Kliik (clique)** – täielik alamgraaf
- **Maksimaalne kliik** – kliik, mis ei sisaldu üheski teises klikis (mõned autorid nimetavad ainult maksimaalseid alamgraafe klikkideks)
- **Planaarne graaf (tasandgraaf, planar graph)** – kujutades tasandil ükski serv ei lõiku
- **Isomorfsed graafid** – üksühene vastavus sõlmede ja servade hulkade vahel

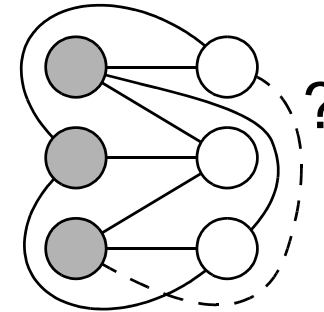
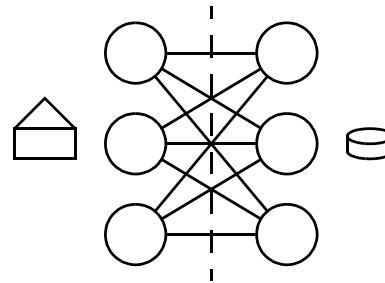
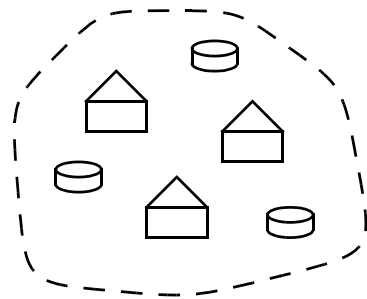

- **Näiteülesanne #1 – 3 kaevu & 3 maja**
  - bikromaatiline graaf
  - kas see graaf on planaarne?

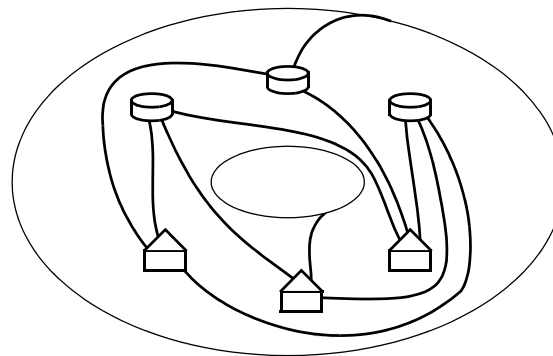

- **Näiteülesanne #1 – 3 kaevu & 3 maja**

- bikromaatiline graaf
- kas see graaf on planaarne?

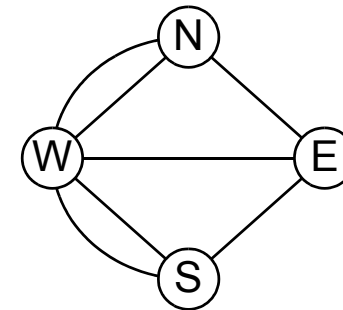
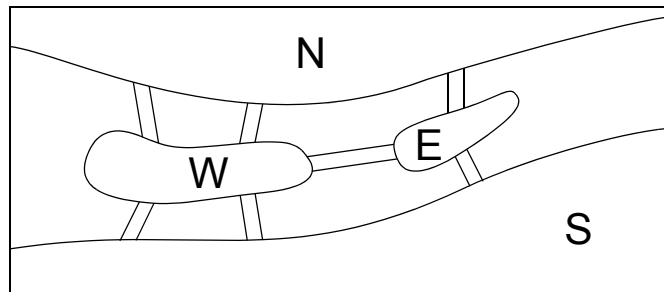

Vaja on kõrgemat järku pinda! :-)

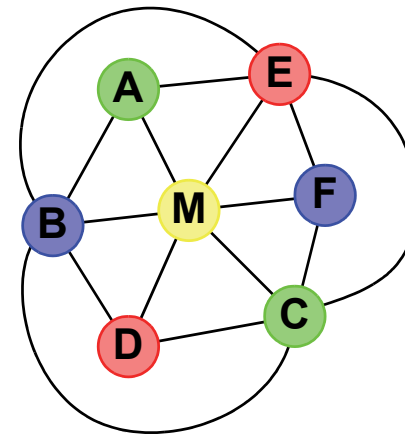
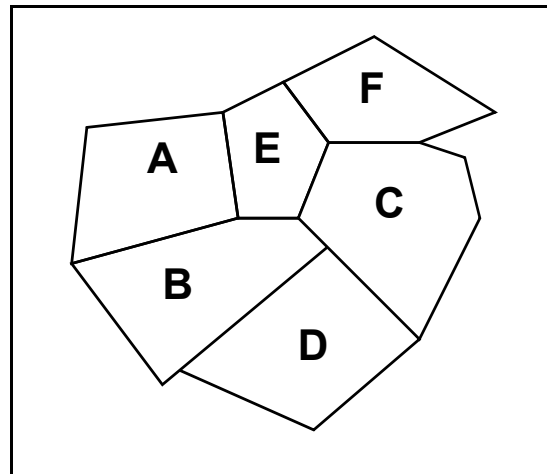

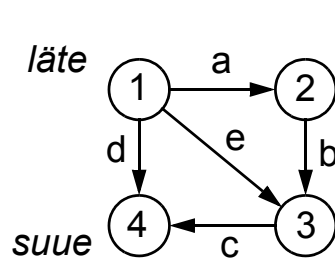
- **Näiteülesanne #2 – Köningsbergi sillad (L. Euler 1736)**
  - **2 saart & 7 silda – ületada iga sild täpselt üks kord**
  - **kas see on võimalik?**

- **Näiteülesanne #3 – poliitilise kaardi värvimine**
  - **planaarse graafi värvimine**
  - **mitu värvi on vaja?**

- **Suunatud graafid**
  - sisendaste (indegree) & väljundaste (outdegree) – sõlme sisenevate & sõlmest väljuvate kaarte arv
  - alusgraaf (underlying graph) – sõlmede ja kaarte hulk sama, kuid puudub orienteeritus
- **Suunatud atsüklilised graafid (directed acyclic graphs – DAGs)**
  - osaliselt järjestatud hulk
  - järglane (successor, descendant) – v_j on järglane v_i -le kui $\exists path(v_i, v_j)$
  - eellane (predecessor, ancestor), otsene järglane, otsene eellane
  - polaarne s.a.g. (polar dag) – $\exists$ läte (source) & suue (sink) ($\equiv$ võre)
- **Intsidentsusmaatriks (incidence matrix) – $|V|$ rida & $|E|$ veergu**
- **Naabusmaatriks (adjacency matrix) – $|V|$ rida & veergu**

	a	b	c	d	e		1	2	3	4
1	-1	0	0	-1	-1	1	0	1	1	1
2	1	-1	0	0	0	2	0	0	1	0
3	0	1	-1	0	1	3	0	0	0	1
4	0	0	1	1	0	4	0	0	0	0

• Perfektsed graafid (perfect graphs)

- klikiarv (clique number) – $\omega(\mathbf{G})$ – suurima kliki suurus
- tükeldus klikkideks – $\mathbf{G}$ on *tükeldatud* täielikeks mittekattuvateks alamgraafideks
- klikikate (clique cover) – $\mathbf{G}$ on *kaetud* täielike alamgraafidega
- klikikattearv (clique cover number) – $\kappa(\mathbf{G})$ – minimaalse klikikatte (-tükelduse) võimsus
- stabiilne hulk (stable set) – sõlmed hulgas ei ole kaarega ühendatud
- stabiilsusarv (stability number) – $\alpha(\mathbf{G})$ – suurima stabiilse hulga suurus
- graafi värvimine (coloring) – graafi tükeldamine stabiilseteks hulkadeks
- kromaatile arv (chromatic number) – $\chi(\mathbf{G})$ – minimaalse stabiilseteks hulkadeks tükelduse võimsus

• Graafi perfektsus

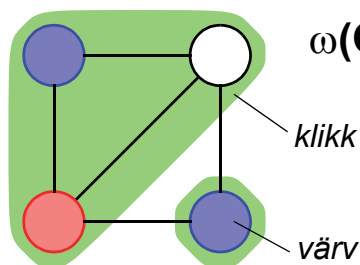
- tavaliselt – $\omega(\mathbf{G}) \leq \chi(\mathbf{G})$ ehk $\alpha(\mathbf{G}) \leq \kappa(\mathbf{G})$ perfektsed graafid – $\omega(\mathbf{G}) = \chi(\mathbf{G})$ ehk $\alpha(\mathbf{G}) = \kappa(\mathbf{G})$

$$\omega(\mathbf{G}) = 3$$

$$\kappa(\mathbf{G}) = 2$$

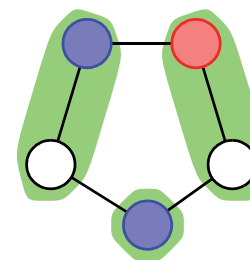
$$\alpha(\mathbf{G}) = 2$$

$$\chi(\mathbf{G}) = 3$$

$$\omega(\mathbf{G}) = \chi(\mathbf{G}) \ \& \ \alpha(\mathbf{G}) = \kappa(\mathbf{G})$$

$$\omega(\mathbf{G}) < \chi(\mathbf{G}) \ \& \ \alpha(\mathbf{G}) < \kappa(\mathbf{G})$$

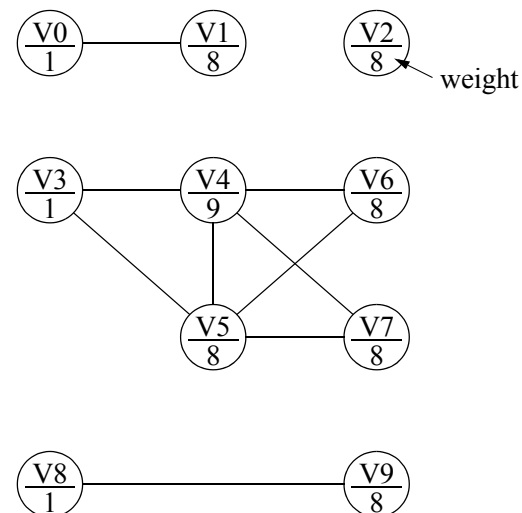
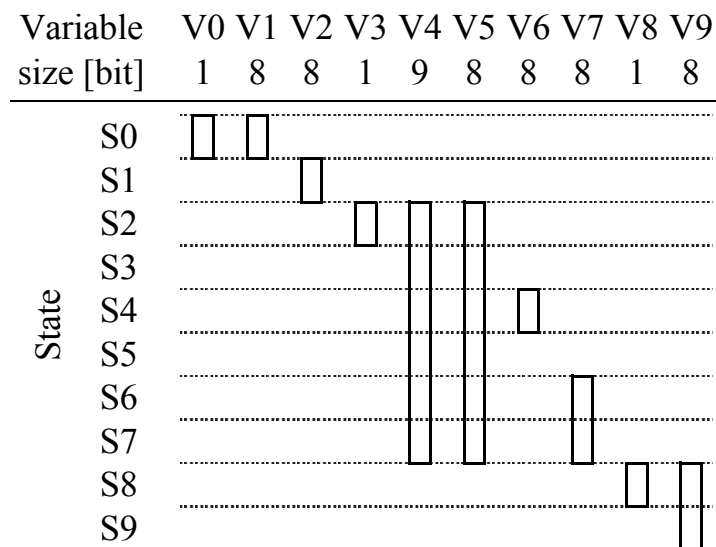
$$\omega(\mathbf{G}) = 2$$

$$\kappa(\mathbf{G}) = 3$$

$$\alpha(\mathbf{G}) = 2$$

$$\chi(\mathbf{G}) = 3$$

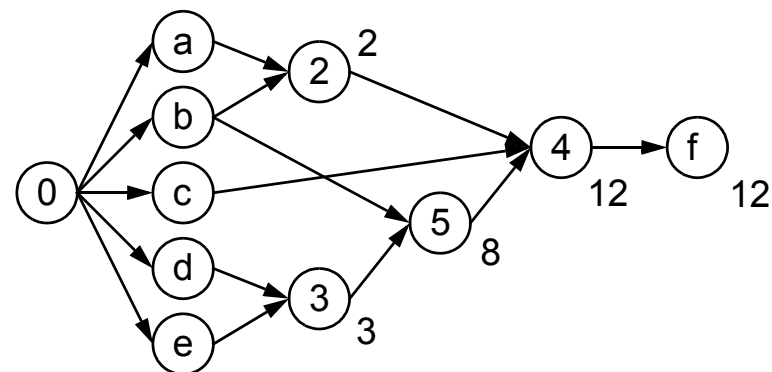
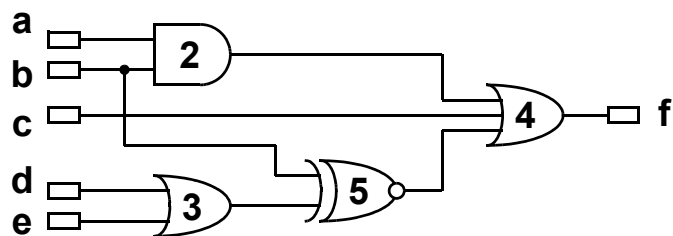
- **Kõõlgraafid (kolmnurk graafid, chordal graphs) –**
iga tsükel rohkem kui kolmest sõlmest omab kõõlu (chord)
- **Intervallgraafid (interval graphs) –**
sõlmed on võimalik seada vastavusse vahemikega selliselt, et kahe sõlme vahel on kaar, kui kaks intervalli kattuvad

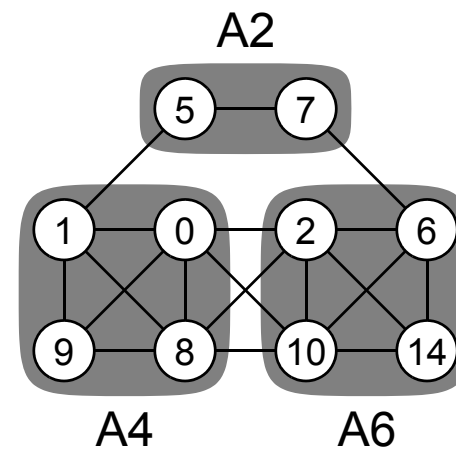
Graafid digitaalsüsteemide disainis

- Disaini ülesanne #1 – viite leidmine ahelas
  - *pikima tee* ülesanne (ainult atsüklilised graafid)
  - sõlm – loogikaelement, sõlme kaal – viide
  - kaar – ühendused loogikaelementide vahel

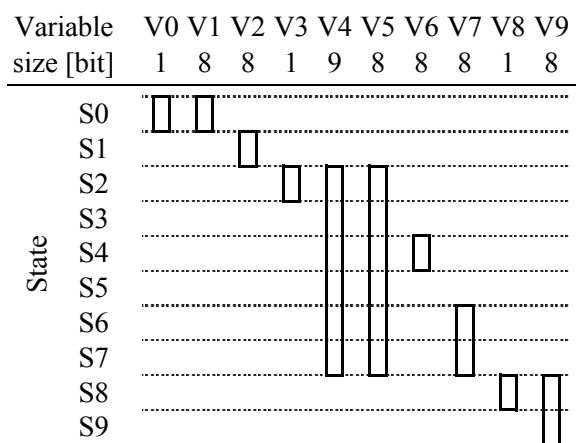
- **Disaini ülesanne #2 – lihtimplikantide hulga minimeerimine**
  - *minimaalse klikikatte* leidmine graafil
  - sõlm – oluline ('1') sisendvektorid (minterm)
  - klikk – lihtimplikant (võimalus asendada hüperservadega)

Impl.	0	1	2	5	6	7	8	9	10	14
A1		x		x						
A2				x		x				
A3					x	x				
A4	x	x					x	x		
A5	x		x				x		x	
A6			x		x				x	x

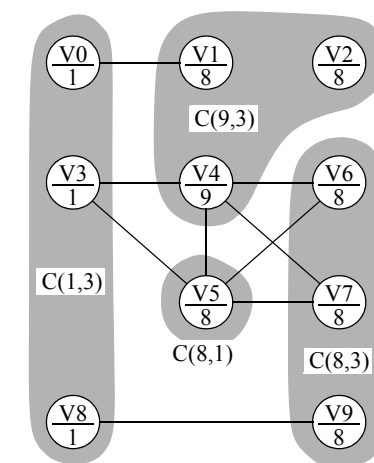
Disaini ülesanne #3 – registrite sidumine

- kaalutud (intervall)graafi värvimine
- sõlm – register, kaar – registrid on korraga kasutuses (intervallid kattuvad)

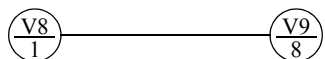
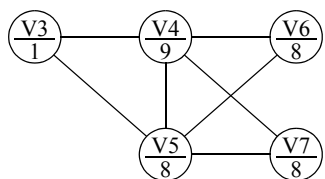

Lähteülesanne:
intervallgraaf

Värvitud graaf

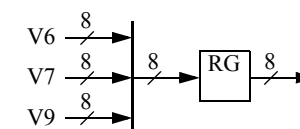
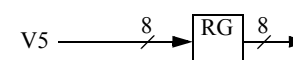
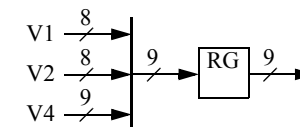
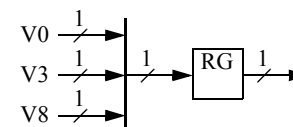

V4, V1, V2, V5, V6, V7, V9, V0, V3, V8

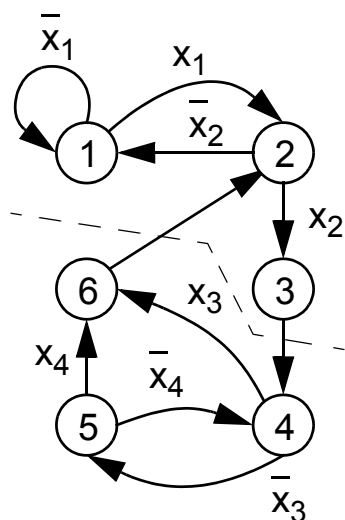
Intervallgraaf

Lõpptulemus:
registrid &
muplekserid

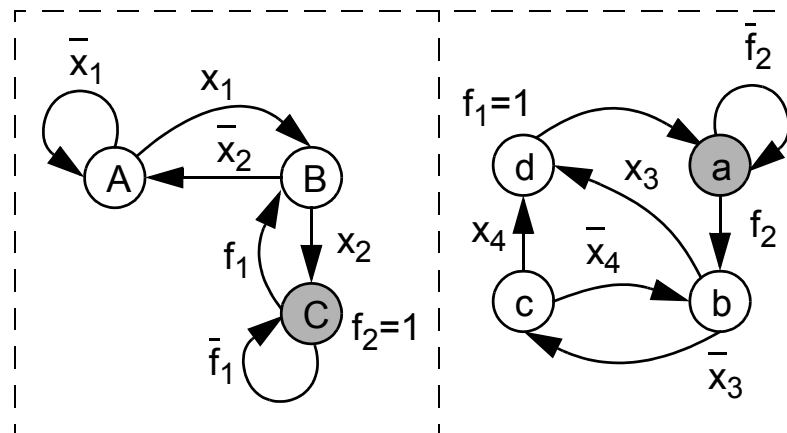

- **Disaini ülesanne #4 – algoritmi (automaadi) tükeldamine**
  - kaalutud graafi *tükeldamine*
  - sõlm – olek, kaar – siire + tingimused + sagedused/tõenäosused

lähteautomaat

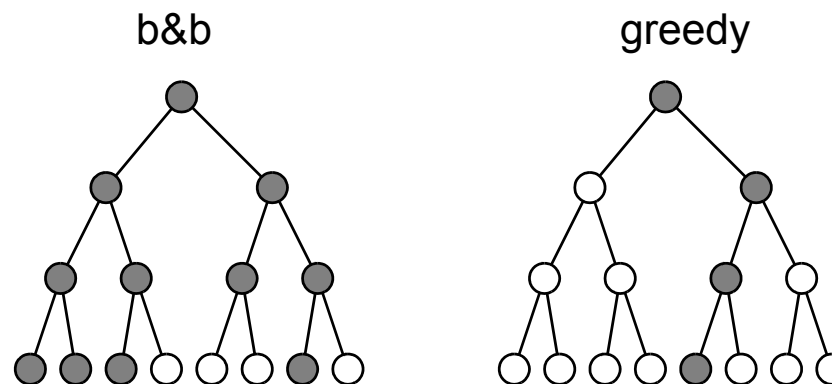
vaheldumisi töötavad komponentautomaadid

Algoritmid ja keerukus

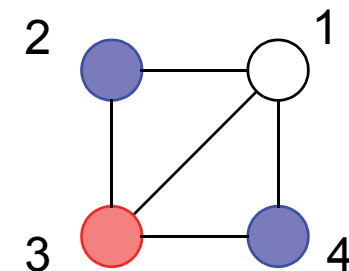
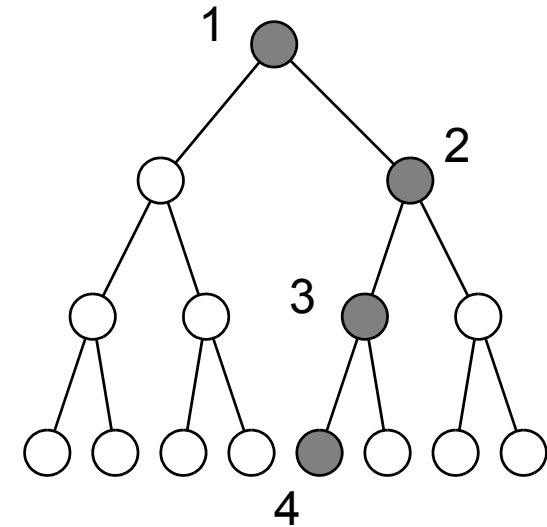
- Algoritmi keerukus – kui kaua kulub aega ja kui palju on vaja resursse
- Keerukus – $O(n)$, $O(n^2)$, $O(2^n)$, jne.
  - polünoomiaalne keerukus – P
  - mitte-polünoomiaalne keerukus – NP
lahenduv polünoomiaalse ajaga, kui on võimalik õige tulemus ära arvata
  - kas $P \subseteq NP$ või $P=NP$ on siiani lahendamata!

- Harude ja tõkete meetod (branch and bound method)
  - parim tulemus
- Ahne meetod (greedy method)
  - piisavalt hea tulemus?

Ahne meetod (Greedy Method)

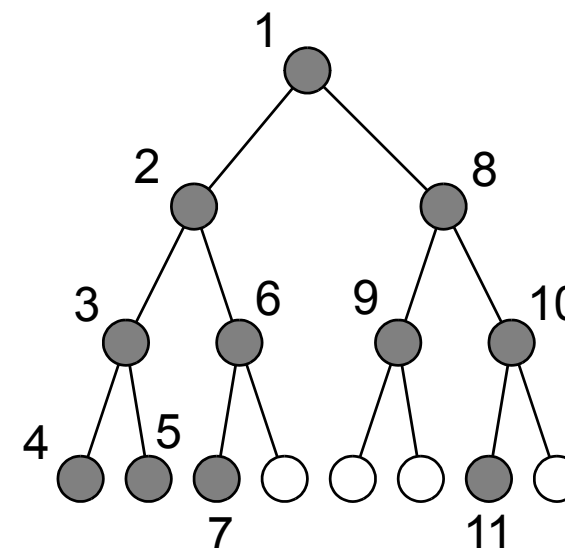
- **Vali jooksev objekt**
  - suurim, väikseim, juhuslik jne.
  - vali värvimata sõlm
- **Teosta operatsioon**
  - sidumine, eraldamine, värvimine jne.
  - vali legalne värv
- **Korda kuni operatsioonid on sooritatud kõigi objektidega**
  - korda kuni kõik sõlmed on värvitud

Harude ja tõkete meetod (Branch and Bound Method)

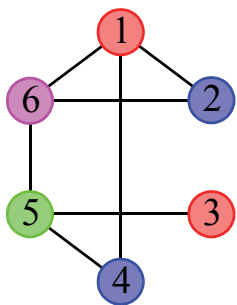
- **Vali jooksev objekt**
  - antud kombinatsiooni korral kasutamata
  - vali värvimata sõlm
- **Teosta operatsioon**
  - sidumine, eraldamine, värvimine jne.
  - vali legaalne värv
- **Kui vahetulemus on halvem jooksvast parimast, siis alusta uut kombinatsiooni**
- **Korda kuni operatsioonid on sooritatud kõigi objektidega**
  - korda kuni kõik sõlmed on värvitud
- **Jäta jooksev parim tulemus meelde**
- **Alusta uut kombinatsiooni**

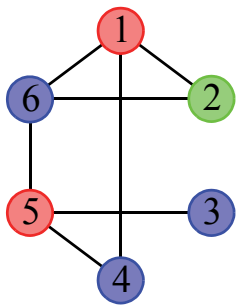

Algoritm – ahne või harud-tõkked?

Greedy

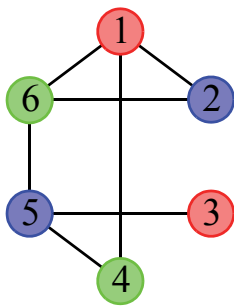

1. 1-[1]-1
2. 2-[2]-2
3. 3-[1]-2
4. 4-[2]-2
5. 5-[3]-3
6. 6-[4]-4

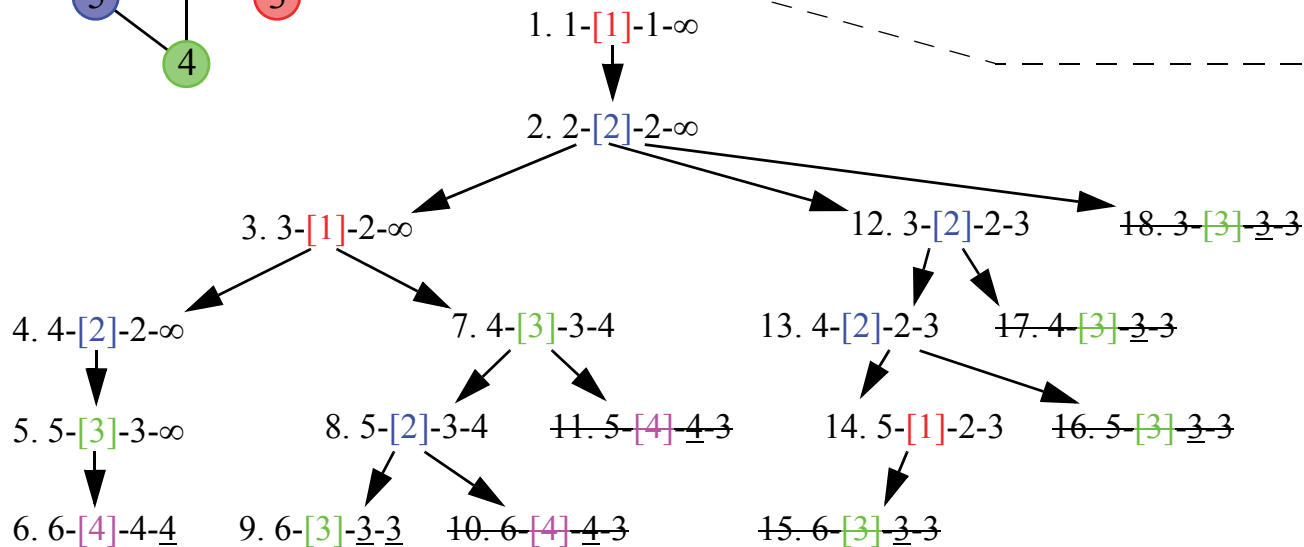
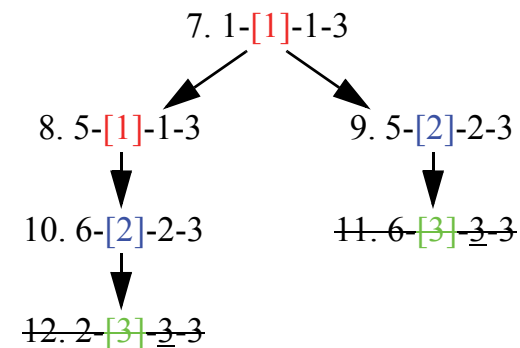
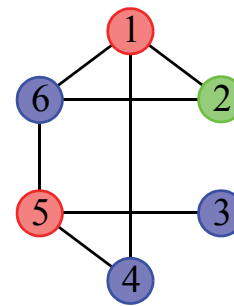

1. 1-[1]-1
2. 5-[1]-1
3. 6-[2]-2
4. 2-[3]-3
5. 4-[2]-3
6. 3-[2]-3

Full search

B&B

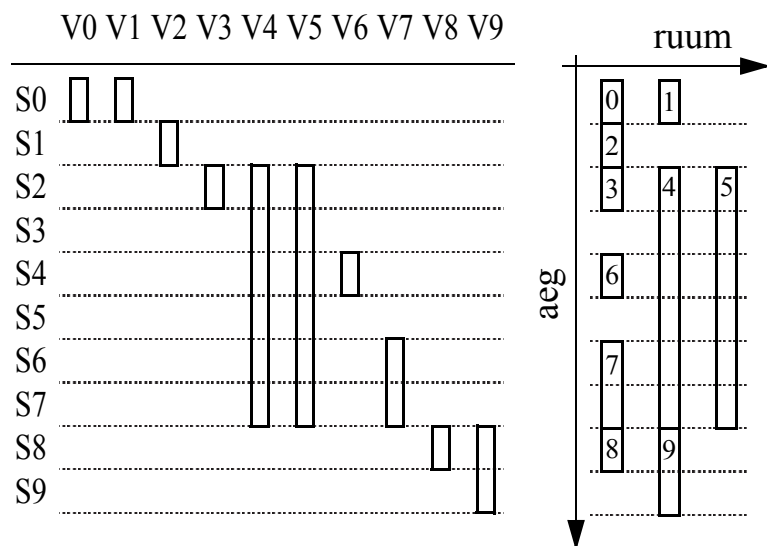

Pakkimine

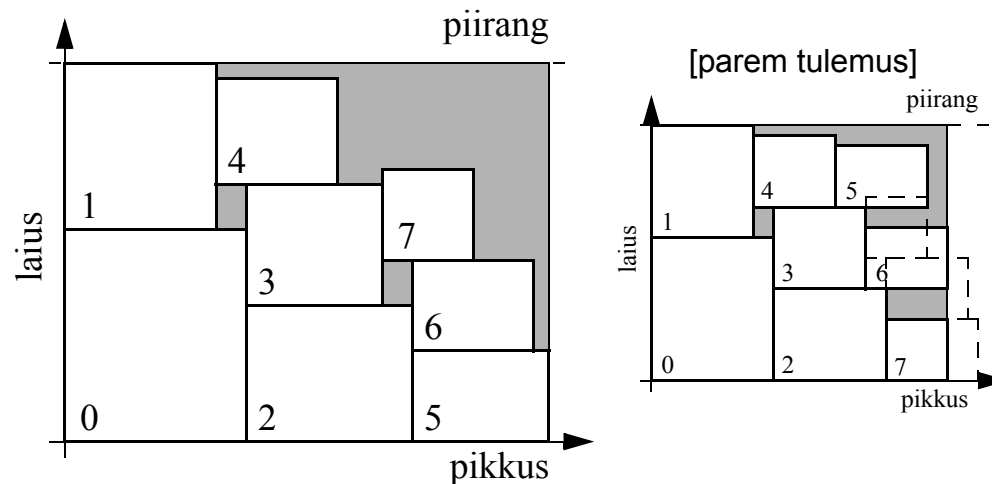
- Võimalikult efektiivne ressurside kasutamine

1D pakkimine
(intervall-graafi värvimine)
[left-edge algorithm]

Täpne lahendus lihtsa algoritmiga...

2D pakkimine
(kastid laos)
[bottom-left algorithm]

Täpne lahendus töömahuka algoritmiga!